

Przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnej na obszarach przyrodniczo cennych wokół GOP-u w ostatnich 25 latach na przykładzie Lasów Lublinieckich

Wojciech Kurda, Katarzyna Pukowiec

Abstrakt. Opracowanie przedstawia przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnej w Lasach Lublinieckich w latach 1989-2013. W tym czasie zasadniczo zmienił się stopień rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej. Największe zmiany zaszły w strukturze bazy noclegowej (dwukrotny wzrost udziału obiektów hotelowych, ponad trzykrotny spadek udziału ośrodków wczasowych i zespołów domków turystycznych). Nastąpiła też dywersyfikacja obszarów koncentracji ruchu turystycznego, o czym świadczy nieznaczny spadek liczby obszarów o dużym natężeniu, przy jednoczesnym podwojeniu liczby obszarów o małym natężeniu. Stwierdzono również intensywny rozwój zjawiska osadnictwa drugich domów.

Słowa kluczowe: funkcja turystyczno-rekreacyjna, turystyka w lasach, Lasy Lublinieckie

Abstract. Transformation of the tourist and recreational function of the environmentally valuable areas around the Upper Silesian Industrial Region in the last 25 years – Lublinieckie Forests case study. The study describes the conversion in tourism and recreation functions in the Lublinieckie Forests in the years 1989-2013. At that time, the development of tourism and recreation functions changed essentially. The biggest changes occurred in the structure of accommodation (two-fold increase in the share of hotel facilities, more than three-fold decrease in the share of holiday resorts and tourist lodges). Diversification of the areas of concentration of tourism was observed, as evidenced by a slight decline in congested areas, while doubling the number of areas of low intensity. Intensive development of the phenomenon of second homes settlements was recorded.

Keywords: tourist and recreational function, tourism in forests, Lublinieckie Forests

Wstęp

Przez funkcję turystyczną rozumie się wszelką działalność społeczno-ekonomiczną w miejscowości lub regionie, skierowaną na obsługę turystów, z której wynika zdolność do zaspokajania określonych potrzeb turystycznych (Kurek, Mika 2008). Jest ona wypadkową występowania walorów turystycznych, zagospodarowania turystycznego oraz ruchu tury-

stycznego (Derek 2008). Zwrócenie uwagi na przemiany funkcji turystycznej w określonym przedziale czasowym, jest nowym nurtem badawczym w turystyce. Według Wilusia (1997) badania funkcji turystycznej prowadzi się poprzez analizę wielkości i sposobu zagospodarowania turystycznego oraz wielkości i rodzaju ruchu turystycznego. W literaturze pojęcie funkcji turystycznej odnosi się do badania wielkości ruchu turystów (Gołębski 2009). Lasy Lublinieckie ze względu na położenie w strefie podmiejskiej stają się miejscem wypoczynku jednodniowego, a więc są miejscem obsługi odwiedzających (rekreantów). W celu objęcia badaniem wszystkich korzystających z zagospodarowania turystycznego obszaru i wpływających na wielkość ruchu turystycznego na potrzeby opracowania wprowadzono pojęcie funkcji turystyczno-rekreacyjnej, rozumianej jako działalność społeczno-ekonomiczną w miejscowości lub regionie, skierowaną na obsługę turystów i rekreantów, z której wynika zdolność do zaspokajania potrzeb turystycznych i rekreacyjnych.

Celem artykułu jest określenie czynników oraz kierunków przemian funkcji turystyczno-rekreacyjnej obszarów przyrodniczo cennych wokół Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego w okresie ostatnich 25 lat.

Obszar badań

W pracy analizom poddano Lasy Lublinieckie, które są największym pod względem powierzchni kompleksem leśnym województwa śląskiego. Obejmują powierzchnię ponad 100 000 ha i położone są w Dolinie Małej Panwi w zachodniej części Równiny Opolskiej (Kondracki 2002). Z uwagi na uwarunkowania geologiczne i geomorfologiczne tereny te nigdy nie pełniły funkcji rolniczych. Dominującym typem drzewostanu jest suchy bór sosnowy, obejmujący 82% obszaru (Tyrol 2006). Na terenie Lasów Lublinieckich znajdują się następujące powierzchniowe formy ochrony przyrody: Park Krajobrazowy Lasy nad Górną Liswartą, 7 rezerwatów przyrody, 11 użytków ekologicznych i 8 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (<http://przyroda.katowice.pl>, <http://www.zawadzkie.katowice.lasy.gov.pl>). Nadzór nad lasami sprawuje 7 nadleśnictw: Świerklaniec, Brynek, Lubliniec, Zawadzie, częściowo także Herby, Rudziniec oraz Siewierz (Wamberski 2008).

Leśny Pas Ochronny (LPO) utworzony został w 1968 r. na podstawie uchwały Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów (Zieliński 1971). Według założeń, miał stanowić miejsce wypoczynku świątecznego i weekendowego mieszkańców konurbacji górnośląskiej. Przestrzenny aspekt oddziaływania sprawiał, że lasy wokół GOP miały być jednym z najważniejszych obszarów destynacji turystycznych w województwie. Granice Leśnego Pasa Ochronnego nigdy nie zostały ściśle określone. Z założenia miał stanowić obszar w bliskim sąsiedztwie GOP, charakteryzujący się wysoką lesistością. Zasięg oddziaływania LPO był zmienny. Początkowo ograniczał się tylko do terenów leśnych wewnątrz konurbacji, takich jak Las Murckowski w Katowicach czy lasy komunalne miasta Bytomia. Z czasem, wraz z gwałtownym wzrostem liczby korzystających z wypoczynku weekendowo-świątecznego, obszar Leśnego Pasa Ochronnego stale powiększono. Według założeń z 1975 r. jego powierzchnia wynosiła 180 000 ha (Litewka 1971). Wówczas umowne granice LPO stanowiły linie: Lubliniec-Myszków na północy, Chrzanów-Zbiornik Goczałkowicki na wschodzie, Zbiornik Goczałkowicki-Rybnik na południu oraz Rybnik-Jeziora Turawskie od strony zachodniej. Częścią wyznaczonego w ten sposób LPO są Lasy Lublinieckie.

Do prezentowanych analiz wybrano gminy położone na obszarze Lasów Lublinieckich oraz charakteryzujące się lesistością powyżej 30%. Wyznaczony w ten sposób obszar badawczy obej-

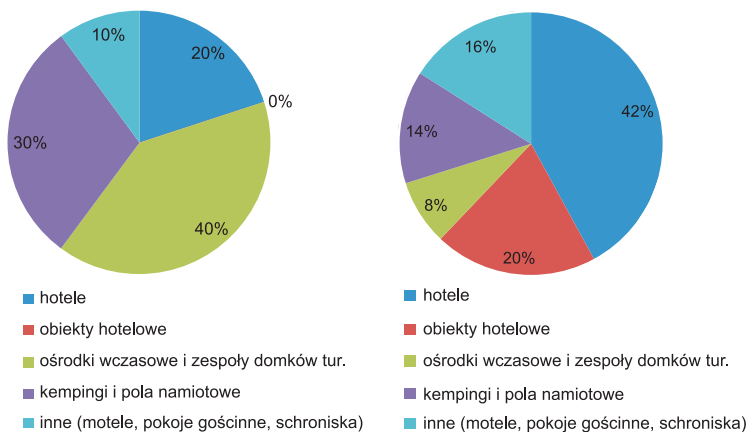
muje 18 gmin, położonych w województwie śląskim i opolskim. Są to zarówno gminy miejskie (Tarnowskie Góry, Lubliniec, Kalety, Miasteczko Śląskie), miejsko-wiejskie (Dobrodzień, Zawadzkie, Kolonowskie, Woźniki), jak i wiejskie (Jemielnica, Pawonków, Ciasna, Kochanowice, Herby, Boronów, Koszęcin, Krupski Młyn, Tworóg, Świerklaniec). Powierzchnia tego obszaru wynosi 1 700 km², a liczba mieszkańców przekracza 200 000 osób (<http://www.stat.gov.pl>).

Material i metody

W pracy wykorzystano dane z materiałów archiwalnych, niepublikowanych dokumentów planistycznych, wewnętrznych raportów gmin, dane z nadleśnictw, opracowania stowarzyszeń, dokumenty zakładów pracy oraz dane statystyczne GUS. Powyższe uzupełniono o wyniki prac terenowych, przeprowadzonych w latach 2013-2014, a które obejmowały inwentaryzację obiektów zagospodarowania turystycznego wraz z określeniem stanu zachowania infrastruktury turystycznej, inwentaryzację drugich domów, badania ilościowe odwiedzających i korzystających z zagospodarowania turystycznego oraz badania wielkości ruchu turystycznego. Drugim etapem badań były prace kameralne polegające na analizie wyników prac terenowych. Podsumowaniem poprzednich etapów badawczych są mapy wykonane przy użyciu oprogramowania GIS MapInfo Professional 12,5 PL.

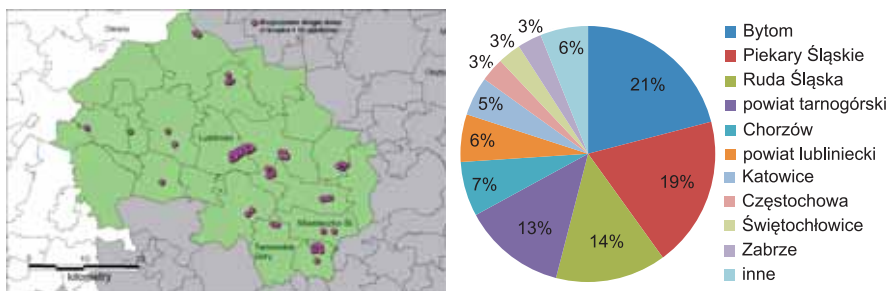
Wyniki

Według danych GUS (<http://www.stat.gov.pl>) liczba miejsc noclegowych ogółem wynosiła 1961 w 1995 r., a w 2013 r. – 1934. W 1995 r. największy udział (ponad 70% ogólnej liczby miejsc noclegowych) przypadła na ośrodki wczasowe, domki wypoczynkowe oraz kempingi. W 2013 roku udział tych obiektów zmalał do 27,5%. Jednocześnie ponad dwukrotnie wzrósł udział hoteli (ryc. 1).

Ryc. 1. Rodzaj bazy noclegowej na obszarze badań w 1995 (lewo) i w 2013 (prawo)
Fig. 1. Type of accommodation in area of research in 1995 (left) and in 2013 (right)

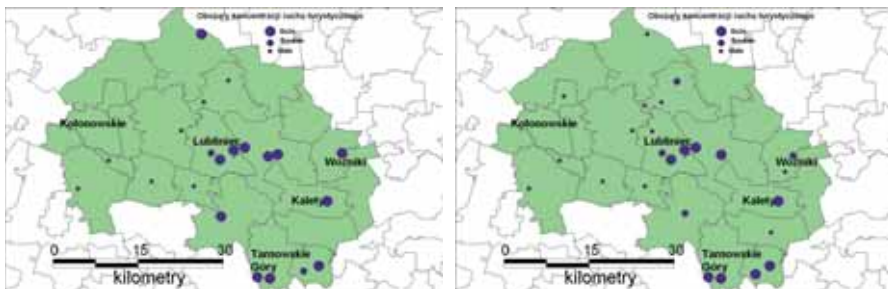
Przeprowadzone badania terenowe pozwoliły na zinventaryzowanie 271 obiektów, uznanych jako drugie domy (ryc. 2). Ustalono także pochodzenie właścicieli drugich domów położonych na terenie miasta Lubliniec i gminy Koszęcin. Głównymi obszarami koncentracji osadnictwa drugich domów są Kokotek (południowa dzielnica Lublińca), Piłka w gminie Koszęcin oraz miejscowości położone nad Jeziorem Chechło-Nakło. Właścicielami drugich domów są przede wszystkim mieszkańcy miast konurbacji katowickiej (Bytom, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Chorzów, Zabrze, Katowice) oraz mieszkańcy powiatu lublinieckiego i tarnogórskiego (ryc. 2).

Ryc. 2. Lokalizacja drugich domów w obszarze gmin położonych na terenie Lasów Lublinieckich oraz pochodzenie ich właścicieli

Fig. 2. Localization of the second houses in the Lublinieckie Forest and origin of their owners

Stwierdzono nieznacznie mniej obszarów koncentracji ruchu turystycznego w roku 1989 niż w roku 2014 (ryc. 3). Nastąpiła również dywersyfikacja ruchu turystycznego, o czym świadczy zinventaryzowanie większej liczby obszarów koncentracji o różnym jego natężeniu. W 1989 roku liczba obszarów koncentracji ruchu turystycznego o dużym natężeniu wynosiła 11, a w 2014 roku stwierdzono ich 9. Sytuacja ma odwrotną tendencję w przypadku analizy obszarów koncentracji ruchu turystycznego o małym natężeniu. W 1989 roku ich liczba wynosiła 6, zaś do 2014 roku było ich 12.

Ryc. 3. Obszary koncentracji ruchu turystycznego w 1989 (lewo) i w 2014 (prawo)

Fig. 3. Areas of concentration of tourist movement in 1989 (left) and in 2014 (right)

Stwierdzono znaczne zmiany funkcji turystyczno-rekreacyjnej realizowanej przez Lasy Lublinieckie w ciągu ostatnich 25 lat (tab. 1). Do końca lat 80. XX w. o sposobie i kierunku rozwoju funkcji turystyczno-rekreacyjnej decydowały czynniki polityczno-ustrojowe. Związane było to z ustrojem państwa i odgórnie sterowanym systemem kreowania wypoczynku w określonych miejscach. Na początku okresu objętego niniejszymi badaniami (od roku 1989 do połowy lat 90.) dominującym rodzajem turystyki był wypoczynek zorganizowany oraz turystyka socjalna. Współcześnie coraz większą rolę odgrywają uwarunkowania rynkowe, które pozwoliły na rozwój turystyki indywidualnej (Szubert-Zarzeczny 2005). Wraz ze zmianą uwarunkowań rynkowych zmieniła się długość pobytu. Wyjazdy kilkudniowe zastąpione zostały wyjazdami jednodniowymi (Faracik 2006). Ruch turystyczny na obszarach o dużym nasileniu ruchu jednodniowego jest trudno mierzalny. Bazując na danych pochodzących z obiektów noclegowych, zauważalny jest spadek liczby udzielonych noclegów. Świadczy o tym przykład gminy Koszęcin, w której w 1989 roku udzielono prawie 9 000 noclegów, a w 2013 roku już niecałe 500. Ruch jednodniowy charakteryzuje się stałą tendencją zwyczajową.

W latach 80. i 90. XX w. w strukturze własnościowej obiektów zagospodarowania turystycznego dominowała własność państwowa, współcześnie – prywatna. Cechą charakterystyczną w strukturze bazy noclegowej stały się tzw. drugie domy, które zastąpiły zespoły domków turystycznych ośrodków wypoczynkowych popularnych 25 lat temu (ryc. 2 i ryc. 3).

Tab. 1. Przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnej w Lasach Lublinieckich
Table 1. Transformation of tourist and recreational function in Lublinieckie Forests

	koniec lat 80. XX w.	współczesność (2014)
czynniki rozwoju turystyki	egzogeniczne	egzogeniczne + procesy rynkowe
rodzaj turystyki	wypoczynek zorganizowany, socjalna	indywidualna
przeważająca forma turystyki	wypoczynkowa	różnorodność form
długość pobytu	kilka dni (weekend)	ruch jednodniowy
dominujący typ własności obiektów noclegowych	państwowa (zakładowa)	prywatna
przeważający typ bazy noclegowej	zespoły domków turystycznych	drugie domy
szlaki turystyczne	nieliczne, pieszce	gęsta sieć szlaków pieszych, rowerowych i ścieżek dydaktycznych
jakość usług	niska	wysoka
formy rekreacji	grzybobranie, turystyka piesza, wędkarstwo, myślistwo	grzybobranie, wędkarstwo, myślistwo, turystyka kwalifikowana i aktywna

Wśród form rekreacji i wypoczynku 25 lat temu na obszarze Lasów Lublinieckich dominowało grzybobranie, turystyka piesza, wędkarstwo i myślistwo. Obecnie oprócz nich coraz większym zainteresowaniem cieszy się turystyka aktywna i kwalifikowana (nordic walking, quady, leśne obozy przetrwania, birdwatching) (tab. 2). Na bazie powstałej infrastruktury turystycznej (ścieżki dydaktyczne, punkty obserwacji zwierząt, wieże widokowe) rozwija się

także turystyka edukacyjna. Ponadto w coraz większym stopniu rozwijają się formy turystyki niekoniecznie związane z lasem, takie jak turystyka kongresowa czy religijna.

Tab. 2. Natężenie form turystyki i rekreacji od lat 80. XX w. po czasy współczesne

Table 2. Intensity of forms of tourism and recreation in the 1980s and nowadays

rodzaj turystyki	lata 80. XX w.	lata 90. XX w.	współczesność (2014)
długookresowa wycieczkowa	bardzo duże	duże	średnie
krótkookresowa wycieczkowa	bardzo duże	bardzo duże	duże
grzybobranie	bardzo duże	bardzo duże	bardzo duże
religijna	małe	średnie	średnie
rowerowa	średnie	duże	bardzo duże
piesza	duże	duże	bardzo duże
kongresowa	małe	małe	średnie
agroturystyka	małe	średnie	średnie

Podsumowanie

Pomimo dynamicznych przemian funkcji turystyczno-rekreacyjnej i zmian czynników, z których ona wynika (zagospodarowania turystycznego i ruchu turystycznego), obszar Lasów Lublinieckich w dalszym ciągu pozostaje jedną z najważniejszych destynacji turystycznych dla mieszkańców konurbacji katowickiej i aglomeracji częstochowskiej (Plan... 2004). Zmiany ustrojowe i polityczne, które początkowo miały wpływ na kształtowanie funkcji turystyczno-rekreacyjnej Lasów Lublinieckich, w chwili obecnej nie są głównym czynnikiem decydującym o sposobie zagospodarowania turystycznego i wielkości oraz obszarach koncentracji ruchu turystycznego. Współcześnie czynnikiem wpływającym na charakter przemian funkcji turystyczno-rekreacyjnych są uwarunkowania rynkowe, obecność walorów turystycznych oraz położenie w strefie oddziaływania ośrodków metropolitarnych. Dalsze przemiany funkcji turystyczno-rekreacyjnej będą zależne od współpracy jednostek samorządowych, prywatnych przedsiębiorców oraz jednostek działających na rzecz ochrony przyrody (dyrekcje parków narodowych i krajobrazowych, regionalne dyrekcje ochrony środowiska oraz Lasów Państwowych).

Dotychczas wypracowana metodyka badań nad zagadnieniami turystycznymi w tym przemianami funkcji turystyczno-rekreacyjnej w obszarach podmiejskich wymaga uzupełnienia. Ogólnie przyjęte wskaźniki rozwoju funkcji turystycznej (model cyklu Butlera, wskaźniki Deferta) pomijają analizę jednodniowego ruchu turystycznego, który w strefach podmiejskich ma zasadniczy wpływ na wielkość i koncentrację ruchu turystycznego oraz sposób zagospodarowania turystycznego. Analizy ilościowe powinny zostać uzupełnione badaniem form turystyki i rekreacji w strefie oddziaływania metropolitarnego. Dopiero kompleksowe badania zjawiska turystyki i rekreacji mogą być podstawą do wnioskowania o przemianach funkcji turystyczno-rekreacyjnej obszaru.

Literatura

- Derek M. 2008. Funkcja turystyczna jako czynnik rozwoju lokalnego w Polsce. Warszawa.
- Faracik R. 2006. Turystyka w strefie podmiejskiej Krakowa. Kraków IGiGP UJ.
- Gołębski G. 2009. Kompendium wiedzy o turystyce. Warszawa, Wyd. PWN.
- Kondracki J. 2002. Geografia regionalna Polski. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kurek W., Mika M., Faracik R. 2008. Turystyka. Warszawa, Wyd. PWN.
- Litewka Cz. 1971. Leśny Pas Ochronny jako przyszły rejon turystyki, wypoczynku i sportu w województwie katowickim. *Kultura Fizyczna* 4.
- Plan zagospodarowania przestrzennego województwa śląskiego. 2004. Katowice.
- Szubert-Zarzewny U. 2005. Turystyka w rozwoju gospodarczym Polski. W: Kopycińska D. (red.). *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, Szczecin. 69-80.
- Tyrol C. 2006. W leśnej dolinie Małej Panwi. Koszęcin, Zespół Pieśni i Tańca Śląsk.
- Wamberski G. 2008. Leśny Atlas Turystyczny. Kraków, RDLP w Katowicach.
- Wiluś R. 1997. Rozwój funkcji turystycznej w dolinie rzeki Warty na odcinku od Działoszyna do Uniejowa, Łódź. Wyd. Łódzkie Wydawnictwo Naukowe.
- Zieliński T. 1971. Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 3. Człowiek a środowisko przyrodnicze w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym. Warszawa, Instytut Geografii Polskiej Akademii Nauk.

¹Wojciech Kurda, ²Katarzyna Pukowiec

¹ Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński,

² Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski
wojciech.kurda@uj.edu.pl, katarzyna.pukowiec@us.edu.pl